

ČETRDESET GODINA

IZVRŠNOG ZAKONODAVSTVA
U GRAĐANSKIM POSTUPCIMA

Zbornik radova

Priredili:

Prof. dr Nebojša Šarkić

Prof. dr Nikola Bodiroga

Doc. dr Mario Lukinović

Beograd, 2018

ČETRDESET GODINA
IZVRŠNOG ZAKONODAVSTVA
U GRAĐANSKIM POSTUPCIMA

ZBORNİK RADOVA

Priredili:

Prof. dr Nebojša Šarkić

Prof. dr Nikola Bodiřoga

Doc. dr Mario Lukinović

Beograd

2018

SADRŽAJ

<i>Srđan Šarakić, Tamara Matijević</i> O izvršenju presuda u srednjovekovnom srpskom pravu	7
<i>Dragoljub Popović</i> Izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava	19
<i>Nebojša Šarčić</i> Prikaz razvitka izvršnog zakonodavstva u poslednjih 40 godina kroz analizu osnovnih načela	31
<i>Nikola Bodiroga</i> Odnos parničnog i izvršnog postupka	45
<i>Gordana Stanković, Dr Milena Trgovčević Prokić</i> Odnos postupka izvršenja i postupka obezbeđenja i vanparničnih postupaka	77
<i>Gordana Ajnspiler-Popović</i> Odnos stečajnog i izvršnog postupka	91
<i>Bojan Stanivuk, Ivan Šarčić</i> O izvršnosti javnobeležničkih isprava u republici srbiji	107
<i>Nataša Mrvić Petrović</i> Odnos krivičnog i izvršnog prava	125
<i>Mladen Nikolić</i> Sredstva izvršenja radi ostvarenja novčanog potraživanja	139
<i>Zoran Rogić</i> Novine i izmene i neka sporna pitanja kod izvršenja na nepokretnostima u ZIO	161

<i>Jasmina Stamenković</i> 40 godina izvršnog prava kroz odredbe o pravnim lekovima	179
<i>Jovan Kordić</i> Pojam i vrste izvršnih isprava	201
<i>Vida Petrović Škero</i> Privremene mere	209
<i>Ranka Vujović</i> Položaj i ovlašćenja organa starateljstva u izvršnom postupku	231
<i>Monika Milošević</i> Uloga javnih beležnika u izvršnom postupku u republici hrvatskoj –povodom jedne presude Evropskog suda pravde	251
<i>Milan Počuča</i> Izvršenje odluka u porodičnim stvarima	269
<i>Zoran Vavan</i> Izvršenje sudskih odluka iz radnih sporova	281
<i>Aleksandra Trešnjev</i> Od službenih lica do javnih izvršitelja	295
<i>Mirjana Dimitrijević</i> Troškovi izvršnog postupka	311
<i>Branislava Apostolović</i> Uslovi i postupak imenovanja javnih izvršitelja	333
<i>Zdravko Petrović, Slobodan Stošić</i> Založna izjava i ugovor o hipoteci kod namirenja u izvršnom postupku	342

О ИЗВРШЕЊУ ПРЕСУДА У СРЕДЊОВЕКОВНОМ СРПСКОМ ПРАВУ**

Апстракт: Извори који доносе вести о извршењу пресуда у српском средњовековном праву подложни су правноисторијској анализи. Њихова природа, ипак, не љуби увид у сваки појединачни чинилац извршног поступка, већ у поједине сејменце и учеснике. Циљ овог рада је издвајање тема које су у средишњу извршног поступка у средњовековној Србији или блиско повезане са извршењем. У односу на модерно право, ту се проналазе и неки необичајни феномени.

Кључне речи: извршење, средњовековно српско право, сокалници, присиљав, глобарије.

У примитивним правним системима, извршење судске пресуде падало је на ону страну која је спор добила,¹ јер су се судови, као државни органи, ограничавали на изрицање пресуде. Временом власт преузима и ту функцију, те извршење пресуда обављају јавни органи користећи одређени извршни поступак. Ипак, остаци приватног извршења пресуде задржали су се још доста дуго, иако су нова правила увелико примењивана. На основу малог броја података којима располажемо, разасутим по различитим изворима, можемо закључити да је и средњовековно српско право прошло такву еволуцију.²

* С. Шаркић, редовни професор у пензији; Т. Матовић, доцент на Правном факултету Универзитета Унион у Београду.

** Рад обухвата резултате настале на пројекту бр. 177032 Византолошког института САНУ („Традиција, идентитет и иновација у византијском свету“), којег финансира Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 Примера самоодређења приликом извршења пресуде у примитивном праву има много. Навешћу само одредбу из III таблице чувеног римског Закона XII таблица: *Ако [дужник] не изврши пресуду, или неко за њега пред претором [на суду] не јемчи, нека га води са собом везаном ременом или оковима за ноге од 15 фунтии... Онај који га држи окованом нека му на дан да либру хлеба (Ni iudicatum facit aut quis endo eo in iure vindicit, secum ducito, vincito aut nervo aut compedibus XV pondo... Qui eum vinctum habeat, libras farris endo dies dato)*. Malenica, A., 1997, *Praktikum iz rimskog prava*, Novi Sad, str. 66. Аутор је користио издање које је приредила група италијанских романиста Riccobono, S., Baviera, G., Ferrini, A. C., Furlani, G., Arangio-Ruiz, V., (eds), 1941, *Fontes iuris romani anteiustiniani*, I-III, Firenze (reprint 2007).

2 О извршењу пресуда у средњовековном српском праву видети Тарановски, Т., 1931-1935, *Историја српског права у немањихкој држави, IV део Историја судског уређења и поступка*, Београд, стр. 219-221 = Тарановски, Т., 1996, *Историја српског права у немањихкој држави, Класици јурословенског права*, књига 12, Београд, стр. 783-786; Јанковић, Д., 1957, *Историја државе и права феудалне Србије (XII - XV век)*, Београд, стр. 120-121; Шаркић, С., 1996, *Средњовековно српско право*, Нови Сад, стр. 124.

Наиме, за разлику од византијског права, које је од Јустинијановог законодавства наследило јавноправни поглед на казну, може се рећи да је српско право још у 13. веку, од када познајемо прве изворе за ова питања, имало доста примитивно гледиште.³ Враждом се обично сматрало непријатељство изазвано убиством између две стране, које се регулисало осветом или нагодбом (композицијом). Нагодба је обухватала надокнаду имовинске глобе за убиство, која је првобитно била у стоци, а потом у новцу. Вражда се делила између потказивача убиства („*наводчија*“), који је према неким мишљењима био заступник тужиоца на суду,⁴ и цркве. За разлику од „старих српских територија“ на којима се овакво правило примењивало, за новоосвојене византијске територије, у време краља Милутина и касније, важио је систем који је постојао у зрелијем византијском праву. Ту већ установљавамо да вражда, имовинска казна за убиство, припада држави.⁵

Са друге стране, на неколико места у Душановом законнику (даље: ДЗ), а и у повељама које су му претходиле, изричито се забрањује и кажњава радња „најезда или сила похвална“, која подразумева самовласно намирење правде, дакле без вођења судског поступка, *самосуд*. Стилизација одредбе ДЗ која говори о самосуду упућује да је ово радња којој су у средњовековној српској држави били склони имућни, односно, наоружани људи, тј. властела.⁶ Наоружани властелин се тако, на основу обичаја који се описује, не обраћа суду, већ се самовољно упућује у село другог властелина, где намирује своје потраживање.⁷

Душанов законик у члану 101 садржи једну општу одредбу која гласи: *Силе да нѣсть никомѣ нищо љ земли царства ми (Насиља да не буде никоме никаквој у земљи Царства ми)*.⁸ Иако се наведена забрана не односи изричито на извршни судски поступак, вероватно да је њен смисао био и да онемогући самовољно извршење судских пресуда приватним средствима из чега би се могло закључити да у Законнику извршни поступак већ има јавноправно обележје. Као остатак приватноправног карактера извршног поступка могао би се можда само навести члан 88 ДЗ, који гласи: *Кад се прѣ властѣле кто се оу цю љпри да дава ем'це (Када се љарниче властѣла, ко у чему љокрене љарницу, да даје јемце)*.⁹ Како каже Теодор Тарановски „давање јемства без сумње потиче још из оног доба, када су се странке договарале о извршењу пресуде и закључивале одговарајуће угово-

3 Вид. Соловјев, А., 1928, *Законодавство Сѣефана Душана, цара Срба и Грка*, Скопље, стр. 154.

4 Тарановски, Т., 1931-1935, IV, стр. 189 = 1996, стр. 747.

5 Исто, о целом поступку види и Новаковић, С., 1965, *Село*, са допунама С. Ђирковића, Београд, стр 70 и даље.

6 Вид. Соловјев А., 1980, *Законик цара Сѣефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд, стр. 258.

7 Исто.

8 Новаковић, С., 1898, *Законик Сѣефана Душана цара срѣској*, Београд (репринт 2004), стр. 77; Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, *Законик цара Сѣефана Душана, књиѣ III, Барањски, Призренски, Шишајтовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукоѣис*, Београд, стр. 126-127; Бубало, Ђ., 2010, *Душанов законик*, Београд, стр. 95. О томе је писао Радојчић, Н., 1955, *Око Душановог законика III: јемства личне и имовинске слободе по Душановом законнику, Истѣоријски часоѣис* 5, 15.

9 Новаковић, С., 1898, стр. 68; издање Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, стр. 122-123; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 92.

ре, гарантоване јемством.¹⁰ Треба ипак напоменути да се члан 88 односи само на спорове међу властелом, а не и међу себрима, вероватно због тога што су парнице међу себрима спадале у надлежност патримонијалног (властеоског) суда. Уколико би пак меропак тужио властелина и спор добио, према члану 139, царев судија је гарантовао да ће господар платити меропху све на време (... и ако ђпри мѣроп'хъ господара, да оуѣм'чи соудіа царства ми како да плати господарь мѣроп'хъ вѣсе на рокъ).¹¹ Некадашње јемство, претвара се, дакле, у законску обавезу.¹²

Средњовековни трговачки уговори српских владара са Дубровчанима, али и владарске повеље за унутрашњост земље, помињу и забрањују обичај *удава*. Стојан Новаковић,¹³ а према њему Константин Јиричек,¹⁴ Теодор Тарановски,¹⁵ Александар Соловјев¹⁶ и Никола Радојчић,¹⁷ сматрали су да удава означава облик самосуда који се појављује у контакту Срба и Дубровчана, који подразумева самовласно хватање и/или држање дужника Дубровчанина. Међутим, већ и самом Новаковићу било је јасно да се у појединим случајевима, махом из познијих извора, удава јавља у вези са радњом државних органа, и да не може искључиво да подразумева самосуд.¹⁸ Значајно другачије тумачење понудио је Сима Ђирковић, и оно је данас заступљено у науци.¹⁹ Према њему, удава не подразумева самосуд, већ сасвим супротно, радњу у којој обавезно учествује државна власт, а која је у већини извора повезана са репресалијама у односу на судски имунитет који је Дубровчанима у Србији био гарантован. Дакле, удава јесте била намирења дуга без судске расправе, али не и без одлуке носилаца судске власти. Наиме, у крајевима који су дуго били део Византије, а прикључени Србији и

10 Тарановски, Т., 1931-1935, IV, стр. 220 = Тарановски, Т., 1996, стр. 784.

11 Новаковић, С., 1898, стр. 106; издање Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, стр. 138-139; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 104.

12 Велико је питање, међутим, да ли је оваквих спорова уопште и било, јер је тешко замислити да би се у то време сиромашни зависни сељак (меропак) усудио да тужи свог феудалног господара. Видети Шаркић, С., 2005, О примени Душановог законика према подацима Јањинске хронике, *Законик цара Сѣефана Душана, Зборник радова са научној скупи одржаног 3. октобра 2000, поводом 650 година од проглашења*, Београд, стр. 81-89. Нешто измењен рад је објављен и на енглеском: Šarkić, S., 2008, *The Application of Dušan's Code According to the Chronicle of Ioannina, KATEYODION in Memoriam Nikos Oikonomides, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe, herausgegeben von Spyros Troianos, Athina – Komotini*, pp. 161-171.

13 Новаковић, С., 1892, Удава или самовласно апшење за дуг у старом српском законодавству и у народним обичајима, *Правник 1*, стр. 97-107.

14 Јиричек, К., Радојчић, Ј., 1978, *Историја Срба II*, Београд, стр. 119.

15 Тарановски, Т., 1931-1935, IV, стр. 177 = 1996, стр. 733.

16 Соловјев, А., 1928, стр. 218.

17 Радојчић, Н., 1960, *Законик цара Сѣефана Душана*, Београд, стр. 113.

18 Новаковић, С., 1892, стр. 104 и даље.

19 Ђирковић, С., 1970, Удава, *Зборник Филозофској факултету 11-1 (Сјоменица Јорја Тадића)*, Београд, стр. 345-351; Срејовић Д., *et alia*, 1981, *Историја српског народа I*, Београд, стр. 387; Веселиновић, А., 1988, Још једном о значењу средњовековног појма „удава“, *Историјски гласник 1-2*, стр. 129-135; Благојевић, М., 2005, Терминологија Душановог Законика и савремени језик, *Законик цара Сѣефана Душана: зборник радова*, Београд, стр. 13; Кршњанин, Н., 2013, *Српске средњовековне повеље као извор Душановог законика*, Београд, стр. 392-397 (докторска дисертација).

Бугарској, уочена је раширена појава изрицања казне без спровођења спора,²⁰ што Благојевић тумачи могућим византијским упливом.²¹

Међутим, појам *изам*, који се у правноисторијској литератури пронази уведен са удавом, а који према мишљењу научника означава обичајно приписивање (објективне) одговорности дубровачном грађанину, пријатељу или сроднику извршиоца деликта („*истицац*“), такође се може поменути на овом месту, у контексту могућег кажњавања без спроведеног поступка, али са једном значајном разликом – што се одузимање имовине Дубровчанину због кривице његовог сународника чинило од стране српског владара, а не било ког приватног лица, што овој радњи даје значајно другачију димензију.²²

„Да се иште судом и правом“ (ДЗ чл. 30), синтагма је српског средњовековног права, која је упућивала на, гледано према данашњим стандардима, редован судски поступак, са напоменом да није прављена разлика између грађанског и кривичног поступка. Т. Тарановски упутио је и на формулу „без суда и пре“ која се појављује у две хрисовуље цара Душана, а која се односи на постојање „скраћеног поступка“ код којег се казна изриче без спроведене судске расправе,²³ а којег је С. Ђирковић довео у везу са термином удава.²⁴ Занимљиво је, и уједно оправдано, како је законодавац искључио могућност да се такав скраћени поступак (по Ђирковићу *удава*) примењује у случају најтежих кривичних дела, попут убиства – вражде.²⁵ Суђење је било двостепено, са правом апелације против сваке пресуде, изузев царева и патријархове, а не може се жалити ни на пресуду „изборног суда“.²⁶ Цар је имао право да помилује осуђеног. То је било посебно у погледу осуђених на смрт, код којих се извршност пресуде одлагала за 30 дана, у којима су могли добити царско помиловање.²⁷ Царево заштиту у овом погледу није могао да добије једино отрок, како доноси чл. 72 ДЗ.

У српском средњовековном праву нема много података о самом извршном поступку. Податке о судовима и основне чиниоце судског поступка и извршења, саопштава Душанов законик и Скраћена Синтагма, верзија Синтагме Матије Властара која се проналази заједно са Душановим закоником и тзв. Законом цара Јустинијана у свим старим рукописаима Душановог законика, чињећи својеврсни *Codex tripartitus*. Скромност вести у српским правним споменицима не чуди, с обзиром на то да ни у византијским правним збиркама, које су служиле као модел у бројним питањима, уопште није остављено много места процесним институтима. Ширу слику о извршењу пресуда у српском средњовековном праву научници формирају на основу већ поменутих уговора, али

20 Вид. и Благојевић, М., 2009, О једнаким обавезама становништва у хрисовуљама манастира Св. Георгија код Скопља, *Зборник радова Византолошког института* 46, стр. 159.

21 Међутим, колико је нама познато, до сада у домаћој литератури није напоменуто која би то аналогна установа византијског права била.

22 Вид. Ђирковић, С., 1970, стр. 348.

23 Тарановски Т., 1931-1935, IV, 49 = 1996, 580.

24 Ђирковић, С., 1970, стр. 350-351.

25 Податак доноси Скопска хрисовуља, о томе Кршљанин, Н., 2013, стр. 259-230, 395.

26 Соловјев, А., 1928, стр. 219, према одредби Скраћене Синтагме, која је преузета из Василика, византијског законика с почетка десетог века.

27 Вид. Соловјев, А., 1928, стр. 220-221.

првенствено повеља које су владари издавали пре доношења Душановог закона, а које у битној мери допуњују вести из Законака.

Податке о правилу да извршење судске пресуде спада у јавну надлежност судова, срећемо средином XIII века у уговорима Србије и Дубровачке републике. Тако на пример, у уговору од 23. августа 1254, којим се краљ Стефан Урош I заклиње кнезу Андреји Злату (Дауро) и Дубровачкој општини да ће са њима живети у миру између осталог стоји: **И ако се шврѣте шловѣкъ земље краљевства ми шсдгень вашемѣ шловѣкъѣ, да мѣ мое сдѣще издаю добытъкъ. Яке ли мѣ добытка не стече, а шни да подаю кривѣца самога до шрока, доколѣ сдѣще шрекѣ. Яко ли га сдѣще не издаде да гдѣ ми правѣда шкаже шзети тѣ дльгѣ, да га шзме краљевство ми и да га постави гдѣ га шде право поставити.**²⁸ Са своје стране кнез Андреја Злат (Дауро) и Дубровачка општина обавезују се српском краљу Стефану Урошу I на исто (август 1254), али нешто прецизнијим изразима: **И акѣ кога грагганина шсдди швѣкы сдѣ да подаемо еговѣ добытъкъ. Яке ли мѣ добытка не стече, а мы самога кривца да даемо шчовѣ главовѣ, доколѣ сдѣще шговоре да се плати. Не плати ли се до шрока, да потола да ѣ штало на волю краљевства ти.**²⁹

Две наведене одредбе регулишу извршење пресуда *сѣланка* (*stanicum*),³⁰ мешовитог суда за спорове између Срба и Дубровчана (*обћи суд* у тексту другог документа). Јасно је да извршење пресуде спада у надлежност судских и управних органа оне земље из које је осуђено лице. Те власти треба да заплене имовину осуђеника и предају га у земљу лица које је добило спор. Уколико имовина (добитак) којим располаже осуђено лице није довољна за подмирење дуга, предаће се само лице тужиоцу да му до одређеног рока (кога одреде судије) дуг отплати својим радом или на неки други начин. Ако у року не би све исплатио, предаје се „на вољу краљевства ти“, то јест државне власти ненамиреног повериоца. Поред јавног карактера извршног поступка од значаја је и чињеница да се предност даје имовинској накнади штете, а тек касније се извршење управља ка личности дужника.

Према члану 162 ДЗ извршење судске пресуде било је у надлежности пристава³¹: **Пристави безъ книгк соудѣине, никамо да не гредѣ... развѣ камо их послааю соудѣіе (Присѣави без наредбе судијине никуда да не иду... само куда их шаљу судије).**³² Ако пристав не би био у стању да изврши пресуду обраћао се кефалијама

28 Мошин, В., Ђирковић, С., Синдик, Д., (ур.), 2011, *Зборник средњовековних ћириличких повеља и писана Србије, Босне и Дубровника, књига I, 1186-1321*, Београд, стр. 213.

29 Исто, стр. 216.

30 О станку видети Тарановски, Т., 1931-1935, IV, стр. 149-155 = Тарановски, Т., 1996, стр. 699-705, као и одредницу „Станак“ (С. Ђирковић), у Ђирковић, С., Михаљчић, Р., (ур.), 1999, *Лексикон српској средњег века*, Београд, стр. 696-698.

31 О приставу видети Костренчић, М., 1930, *Fides publica (јавна вера) у јравној историји Срба и Хрватша до краја XV века*, Београд; Тарановски, Т., 1931-1935, IV, стр. 172-176 = Тарановски, Т., 1996, стр. 726-732; Ђирковић, С., Михаљчић, Р., (ур.), 1999, стр. 587 – „Пристав“ (А. Веселиновић),

32 Новаковић, С., 1898, 128; издање Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, стр. 146-147; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 110.

(управницима градова)³³ и власти за помоћ (члан 178): *Богудіе коуде посліаю пристава, и книге своє, аще кто прѣчюк и штвык пристава да пишѣ соудіе книгоу кефалиамъ и властѣлѣм оу чиен богудѣ дръжавѣ внизій прѣслоушници, да свърше за този власти що пишѣ сѣдіе. аще ли не свърше власти, да се кажѣ како прѣслоушници (Судије куда шаљу ѱрисѣаве и ѱисма,³⁴ ако ко не ѱослуша и одбије ѱрисѣава, да ѱишу судије ѱисма кефалијама и властѣли у чијој буду обласѣи они неѱослушници да о ѱоме изврше налоіе шѣю ѱишу судије. Ако ли не изврше налоіе, да се казне као неѱослушници).*³⁵

Поред тога што пристав учествује у поступку као процесни орган, он је задужен и да узима од осуђеника оно што је пресуђено, о чему говори Душанов Законик у члану 108. *Издава*, увођење у посед *ex contactu* или *ex re iudicata*, према подацима из извора била је радња у надлежности пристава. Илустративан пример овакве делатности је акт, датиран 1492. годином, којим је господар Ђурђе Црнојевић уведен у посед имања својих инсолвентних дужника у Будви, а након судске пресуде.³⁶ Пристав је за своју радњу добијао одређени износ, који се странкама читавао као својеврсна судска такса – *ѱрисѣавишѣина* или *издавѣишѣина*, и која је износила десет посто од вредности спора.³⁷

Издава је најпре означавала и радњу и таксу, а потом се у изворима јављају термини *изданије* и *издавѣишѣина*, дакле, прави се разлика између та два појма, као и у осталим сличним случајевима (*вражда* – кривично дело; *вражда* – глоба, итд.). Лице које обавља радњу *издава*, као што је већ било речи, првобитно је био пристав, који се у појединим изворима са Приморја означава као *издавчија*.³⁸ А. Соловјев је упоређивао поједине грчке и српске акте, и нашао паралелу у изворима, према којој се „издавчија“ користи аналогно грчком *paradotēs*, који се појављује у врсти докумената насловљених као *paradotika grammata*, и у вези са радњом *paradosis*.³⁹

У погледу извршења пресуда незаобилазно је поменути и сокалнике, категорију становништва о чијој су природи наши аутори много расправљали у прошлости. Један број аутора сокалнике је сврставао међу извршиоце пресуда, а други су се ограничавали на њихово категорисање као управних органа. У сваком случају, податак о „сокалнику судијином“ (у млађим рукописима *ѱосалник судијин*, односно, *ѱосланик судијин*) проналази се у Душановом законнику (чл. 107). Лујо Маргетић је сокалника као извршиоца пресуде раздвојио од пристава на основу његове „*trajne lične zavisnosti od sudije*“;⁴⁰ што је сасвим блиско тео-

33 Детаљно о кефалијама видети Благојевић, М., 1997, *Државна ујрава у српским средњовековним земљама*, Београд, стр. 246-185.

34 Мисли се на написане пресуде или наредбе.

35 Новаковић, С., 1898, стр. 138-139; издање Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, стр. 152-153; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 114.

36 О томе, Соловјев, А., 1938, *Издава по српском средњовековном праву, Архив за ѱравне и друштвене науке* 36 1/2: у часнѣ Живојина Перића, стр. 133-138.

37 Соловјев, А., 1938, стр. 137.

38 Соловјев, А., 1938, стр. 138.

39 Исто.

40 Margetić, L., 1991, Bilješke o meropsima, sokalnicima i otrocima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 25 1/3, стр. 107.

рији коју је у погледу отрока као својеврсних извршилаца пресуда Соловјев раније изложио (вид. доле).

Као извршилац судске пресуде у појединим документима помиње се и *оѿрок (штрокъ)*.⁴¹ Тако на пример у повељи краља Милутина манастиру Светог Ђорђа код Скопља (1300) забрањује се свим краљевим достојанственицима (листа је доста дугачка) да суде манастирским меропсима и да одређују отрока (...чловѣкоу Светаго Гевргита да не соуди никои владоуци по дрѣжавѣх' краљкства ми, ни да дак штрока на нь). У истој повељи, нешто мало даље, стоји да само игуман и његов отрок могу да суде манастирским меропсима (И кто се наге комоу кривѣ чловѣкъ Светаго Гевргита да се при прѣдѣ игоуменовъ и съ игоуменовѣмъ штрокомъ).⁴² У једној повељи Хиландару од 12. јануара 1454, деспот Ђурађ Бранковић је наредио свом вазалу, властелину Оливеру Големовићу да утврди међе манастира Хиландара. Оливер Големовић је назначио пороту и послао им отрока Николу Владовића (...и посла ни отрока Николоу Владовиќа).⁴³ Али, текст исправе нам не дозвољава да закључимо у чему је заправо био значај мисије Николе Владовића. Срећом, располажемо још једним документом из исте 1454. године који нам говори о спору око међа између манастира Хиландара и манастира Светих Арханђела. Поново је Оливер Големовић био тај који је назначио пороту, али уместо да се он лично појави, послао је отрока Радосава Ђурашиновића (...с отроком, кога вешѣ посла Оливеръ Големовик место себе, Радосавъ Гюрашиновикѣ). Радосав Ђурашиновић је примио заклетве (И томоуци ви отрокѣ кои ни заклѣна, вишеписани Радосавъ Гюрашиновикѣ)⁴⁴ двадест и четири поротника (*сѣтариници*) у присуству игумана и осталих достојанственика ова два позната манастира. Савршено је јасно да је у овом случају чин полагања заклетве поверен једном отроку.

Отрок у улози судског извршног органа помиње се и у документима српских владара писаним грчким језиком. Деспот Јован Угљеша, у повељи којом решава спор око земље настао између манастира Зографа на Светој Гори и епископа грчког града Јерисоса (фебруар 1369), каже како је послао свог грчког дворанина (οικεῖος) Никиту Падијасима (Νικήτας Πεδιάσσιος) као отрока (ὡς ὀτρόκου) да додели земљу манастирској обитељи (да их уведе у посед).⁴⁵

О помену термина отрок, и уопште учешћу отрока у извршном поступку, закључивао је А. Соловјев, чини се са успехом. Соловјев је тражио аргументе у прилог учешћа приватног лица, које припада категорији становништва под

41 Реч отрок изворно означава дете или момка, али и категорију становништва чији је правни положај сличан робовима. Међутим, отроци су коришћени и за вршење неких јавних послова, тако да многа питања везана за њихов статус и даље остају отворена. Видети одредницу „Отрок“ (Ђ. Бубало) у Ђирковић, С., Михаљчић, Р. (ур.), 1999, стр. 483-485, и Шаркић, С., 2010, Правни положај Влаха и отрока у средњовековној Србији, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, XLIV/3, стр. 44-51.

42 Мошин, В., Ђирковић, С., Синдик, Д., (ур.), 2011, стр. 326.

43 Соловјев, А., 1926, *Одабрани сѣоменици српској ѿрава*, Београд, стр. 214.

44 Исто, стр. 215-216.

45 Соловјев, А., Мошин, В., 1936, *Грчке ѿвѣље српских владара*, Београд, стр. 276-278; вид. и Соловјев, А., 1930, Судије и суд по градовима Душанове државе, *Гласник Скојској научној друштва* 7-8, Скопље.; Соловјев, А., 1980, стр. 264-265.

називом отроци, у судском поступку упоредне историје словенских права, посебно у Русији, у којој се била наглашена тенденција приватизације државне управе, те су удеои кнезови узимали за органе своје извршне власти управо своје зависне или полузависне људе.⁴⁶ Соловјев је чак био мишљења да су и пре доношења Душановог законика отроци често вршили извршне функције, те да је то била једна од логичних особености патримонијалног судства које је одликовало српско средњовековно право.⁴⁷ Иако је извршење пресуда била јавна функција, кроз систем патримонијалног судства, које је повлачило и деловање локалних сокалника и отрока, она је била на извештан начин приватизована. Према теорији Соловјева, феудалне судије су запошљавали своје људе за тај посао, односно, долазило је до обављања судске функције преко приватних слуга. Из тога се изводи закључак да је судијин отрок заправо судијин роб, а судијин сокалник бивши роб (према закључку Соловјева у односу на то ко су били сокалници).⁴⁸

Српско средњовековно право познаје и термин који означава пружање отпора судским извршним органима, за који се изриче казна истог имена. Ради се о *огбоју*, који је познат већ из повеља старијих од Душановог законика (Скопска, Светостефанска и Дечанска повеља), а у Законнику је уређен чланом 107, према коме ће лице које изврши *огбој* (кто се наиде отбивъ соудина сокал'ника) бити кажњено конфискацијом имовине. У другом делу Законика налази се члан 178, у коме се наводе даље последице радње одбијања или злостављања судских органа од непослушних странака.⁴⁹ Према томе, у случају да је неко одбио судског пристава, судија треба да напише наредбу кефалији или властелину, држаоцу жупе, да њихови чиновници изврше судијину наредбу.⁵⁰

Члан 188 ДЗ помиње *глобарије* – помоћне судске чиновнике задужене за скупљање глоба. Глобарије су смели да узимају само оне глобе које им је судија писменим наређењем одредио: *Гловариѣ кои сток при соудіахъ, што всѣде соудіѣ и оуписавше гловарѣмъ, тези глобе да оузимаю гловариѣ, а што не всоудѣ сѣдїѣ и не дадоу оуписав'ше гловарѣмъ, да нѣсоу вол'ни гловариѣ ништа забавити никомѣ* (*Глобари који се налазе при судијама, што пресуде судије и уписавши даду глобарима, те глобе да узму глобари, а што не пресуде судије и уписавши не даду глобарима, да нису власни глобари никоме ништа смејати*).⁵¹ Изгледа да су постојали и црквени глобари, који су наплаћивали посебне новчане казне у корист цркве. О томе сведочи члан 194 ДЗ, али како је он сачуван само у Раковачком препису с почетка XVIII века, не смемо се превише поуздати у његово казивање: *И глобе на црковнихъ людехъ что се сѣде прѣдъ црковомъ и прѣд ккфалиѣмъ, и ти глобѣ что се всѣде да има вѣсе црква, како пише оу хрисоволихъ. Те глобе да се*

46 Соловјев, А., 1938, Сокалице и отроци у упоредно-историској светлости, *Гласник Скојској научној друштва* књ. 19, 129. Вид. и Михалчић, Р., 1986, Отроци, *Историјски гласник* 1, стр. 51-57.

47 Свако ко има судску власт даје отрока (Скопска хрисовуља).

48 Соловјев, А., 1938, 129-130.

49 У сличној служби је и члан 111 ДЗ.

50 Вид. коментар овог члана код Соловјев, А., 1980, стр. 319-320.

51 Новаковић, С., 1898, стр. 143; издање Беговић, М., (ур.), 1975, *Законик цара Стефана Душана: Сѣрушки и Аѣонски рукопис*, Београд, стр. 206-207; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 116.

оузимаю на црѣквнѣх људи како є поставиw господиw царь законь по зем'ли, и да се поставе црѣквнѣх људіе глобаріе, кои ге събирати те глобе и прѣдавати црѣкви, а царь ни кефалие да не ѡзимаа ница (И ѓlobe од црѣквених људи, шїо се суде ѓред црѣком и ѓред кефалијама, и тѣ ѓlobe шїо се досуде да их све има црѣква, као шїо ѓише у хрисовуљама; тѣ ѓlobe да се узимају од црѣквених људи као шїо је устїановио Госїодин цар закон ѓо земљи. И да се ѓосїтаве за ѓlobаре црѣвени људи, који ће убирати тѣ ѓlobe и ѓредавати црѣкви, а цар ни кефалије да не узимају нишїа).⁵²

Дакле, о извршењу пресуда у српском средњовековном праву, можемо закључивати тек засебном анализом неколико поједначних, чак и разбацаних вести из извора. Познавање организације судства, изгледа и карактера судског поступка, које се може реконструисати из Душановог законика, даје тек један оквир тог питања, који је недовољан за његово дубље разумевање. Подаци из владарских повеља, као и уговори са Дубровником, приближавају нам поједне институте, али и даље остаје нејасно да ли су они општег или партикуларног карактера. Једнака спорења могу се појавити у вези са учешћем појединих чиновника и / или друштвених категорија у судском поступку. Ипак, сви ови чиниоци скупа, смештени у друштвени и економски контекст, и пажљиво повезани са византијским правом на које се српско неупитно угледало, али и упоредном анализом словенских права, дају простора за разматрање о карактеру судског извршења у средњовековној Србији, које је свакако било врло удаљено од модерног права.

52 Новаковић, С., 1898, стр. 145; издање Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, стр. 276-277; издање Бубало, Ђ., 2010, стр. 118.

LITERATURA

- Malenica, A., 1997, *Praktikum iz rimskog prava*, Novi Sad.
- Margetić, L., 1991, Bilješke o meropsima, sokalnicima i otrocima, *Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu* 25 1/3, стр. 93-115.
- Riccobono, S., Baviera, G., Ferrini, A. C., Furlani, G., Arangio-Ruiz, V., (eds), 1941, *Fontes iuris romani anteiustiniani*, I-III, Firenze (reprint 2007).
- Šarkić, S., 2008, The Application of Dušan's Code According to the Chronicle of Ioannina, *KATEYODION in Memoriam Nikos Oikonomides, Forschungen zur byzantinischen Rechtsgeschichte, Athener Reihe, herausgegeben von Spyros Troianos*, Athina – Komotini, pp. 161-171.
- Беговић, М., (ур.), 1975, *Законик цара Стефана Душана: Сѣрушки и Аѣонски рукопис*, Београд.
- Благојевић, М., 1997, *Државна уѣрава у срѣским средњовековним земљама*, Београд.
- Благојевић, М., 2005, Терминологија Душановог Законика и савремени језик, *Законик цара Стефана Душана: зборник радова*, Београд, стр. 3-20.
- Благојевић, М., 2009, О једнаким обавезама становништва у хрисовуљама манастира Св. Георгија код Скопља, *Зборник радова Визанѣолошкој инстѣиѣуѣ* 46, стр. 149-165.
- Бубало, Ђ., 2010, *Душанов законик*, Београд.
- Веселиновић, А., 1988, Још једном о значењу средњовековног појма „удава“, *Истѣоријски гласник* 1-2, стр. 129-135.
- Јанковић, Д., 1957, *Истѣорија државе и ѣрава феудалне Србије (XII – XV век)*, Београд.
- Јиричек, К., Радоњић, Ј., 1978, *Истѣорија Срба II*, Београд.
- Костренчић, М., 1930, *Fides publica (јавна вера) у ѣравној истѣорији Срба и Хрватѣа до краја XV века*, Београд.
- Кршљанин, Н., 2013, *Срѣске средњовековне ѣовеље као извор Душановој зајконики*, Београд (докторска дисертација).
- Михаљчић, Р., 1986, Отроци, *Истѣоријски гласник* 1, стр. 51-57.
- Мошин, В., Ђирковић, С., Синдик, Д., (ур.), 2011, *Зборник средњовековних ћириличких ѣовеља и ѣисама Србије, Босне и Дубровника, књѣа I, 1186-1321*, Београд.
- Новаковић, С., 1892, Удава или самовласно апшење за дуг у старом српском законодавству и у народним обичајима, *Правник* 1, стр. 97-107.
- Новаковић, С., 1898, *Законик Стефана Душана цара срѣској*, Београд (ре-принт 2004).
- Новаковић, С., 1965, *Село*, Београд.
- Пешикан, М., Грицкат Радуловић, И., Јовичић, М., (ур.), 1997, *Законик цара Стефана Душана, књѣа III, Барањски, Призренски, Шишайѣовачки, Раковачки, Раванички и Софијски рукопис*, Београд.
- Радојчић, Н., 1955, Око Душановог законика III: јемства личне и имовинске слободе по Душановом законнику, *Истѣоријски часопис* 5, стр. 7-18.

- Радојчић, Н., 1960, *Законик цара Стефана Душана*, Београд.
- Соловјев А., 1980, *Законик цара Стефана Душана 1349. и 1354. године*, Београд.
- Соловјев, А., 1926, *Одабрани синоменици српској права*, Београд.
- Соловјев, А., 1928, *Законодавство Стефана Душана, цара Срба и Грка*, Скопље.
- Соловјев, А., 1930, Судије и суд по градовима Душанове државе, *Гласник Скопској научној друштва* 7-8, Скопље.
- Соловјев, А., 1938, Издава по српском средњовековном праву, *Архив за правне и друштвене науке* 36 1/2: у часи Живојина Перића, стр. 133-138.
- Соловјев, А., 1938, Сокалице и отроци у упоредно-историској светлости, *Гласник Скопској научној друштва* књ. 19, стр. 103-132.
- Соловјев, А., Мошин, В., 1936, *Грчке јовеље српских владара*, Београд.
- Срејовић Д., *et alia*, 1981, *Историја српској народа I*, Београд.
- Тарановски, Т., 1931-1935, *Историја српској права у немањихкој држави*, Београд.
- Тарановски, Т., 1996, *Историја српској права у немањихкој држави*, Београд.
- Бирковић, С., 1970, Удава, *Зборник Филозофској факултета 11-1 (Синоменица Јорја Тадића)*, Београд, стр. 345-351.
- Бирковић, С., Михалчић, Р., (ур.), 1999, *Лексикон српској средњег века*, Београд.
- Шаркић, С., 1996, *Средњовековно српско права*, Нови Сад.
- Шаркић, С., 2005, О примени Душановог законика према подацима Јањинске хронике, *Законик цара Стефана Душана, Зборник радова са научној скупи одржаног 3. октобра 2000, јоводом 650 година од јроїлашења*, Београд, стр. 81-89.
- Шаркић, С., 2010, Правни положај Влаха и отрока у средњовековној Србији, *Зборник радова Правној факултета у Новом Саду*, XLIV/3, стр. 44-51.

ON THE EXECUTION OF RULINGS IN SERBIAN MEDIEVAL LAW

Srđan Šarkić, Tamara Matović

SUMMARY

Scholars assume that the formation of the judicial system in the Serbian medieval state was the result of the same sources in the formal sense – the same events and circumstances – that were experienced in other legal systems but recorded much earlier in their cases than in Serbian law.

The main outlines of the earliest situation in the realms of the Serbian župans and later kings are mostly inferred from historical interpretations of the clauses contained in Dušan's Code, which mentions practices such as „samosud“ and „odboj.“ The practice of powerful armed lords dispensing justice on their own accord was already strictly forbidden at the time that Serbian legal sources were written. Following the model of the more developed neighbor – the Byzantine Empire, the state began to interfere in the payment of sanctions shaped in customary law, and as early as King Milutin's time the sanction of „vražda“ for the crime of homicide/murder was already paid to the state.

At the time of the promulgation of Dušan's Code, legal actions had already acquired the features of public law, with some remnants of old customary procedures. The charter of the Serbian king to the citizens of Ragusa (Dubrovnik), issued a century earlier, shows that the execution of rulings lay firmly in the hands of public authorities, and was determined based on the personal principle – the individual's place of origin, in line with the peculiar character of these documents.

Combining information contained in Dušan's Code and charters issued by the nobility, we were able to shed some light on the nature of what seems to have been the regular court procedure, as well as the direct punishment enacted by bypassing this procedure, which has been dubbed the 'abbreviated (fast-track) procedure' in medieval Serbian law.

The execution of court rulings is directly evidenced in procedural institutes stipulated in Dušan's Code. An official called „pristav“ had multiple procedural roles, including his prominent involvement in the action of „izdava“ or, in modern terms, the form of execution (of both the contract and the ruling). The private aspect of justice and the court procedure in general is also apparent in the engagement of groups called 'sokalnici' (servants) and 'otroci' (serfs) in the execution of judgments.